

15
16

17

OCTAVIAN OCT. ILIESCU

MONETE DE ARAMA DELA MIRCEA CEL BATRAN ?

BUCURESTI

1944

B C G 198

B C 4 108

Baron Thier
10 III 1973, Bucharest
1

Cronica numismatică și arheologică

FOAIE DE INFORMAȚII A SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

— Apare trimestrial —

Director: CONST. MOISIL

Proprietatea Societății Numismatice Române

Inscrisă la Trib. Ilfov sub Nr. 469/638

ÎN AMINTIREA LUI CONSTANTIN ORGHIDAN

Când în primele zile ale lui Septembrie ne-a sosit trista veste despre moartea neașteptată a inginerului Constantin Orghidan, vice președintele societății noastre, o consternare profundă ne-a cuprins pe toți ceice îl cunoșteam, îl iubeam, ori colaborasem cu el în diferitele ramuri ale numismatice și arheologiei. Căci mult regretatul coleg era nu numai un pasionat colecționar și fin pretentor al monetelor și al operilor de artă antice, dar și un om de inimă, un suflet bun și generos, un prieten devotat și un neprețuit îndrumător.

Implinise în ziua de 22 Iunie vârsta de 70 de ani și-l așteptam cu toții să se înapoieze din refugiul ce și-l căutase împotriva bombardamentelor aeriene la uzinele Ferdinand din județul Caraș, dar spre regretul unanim am aflat că ne părăsise pentru totdeauna la 29 August.

Descendent al unei vechi familii de negustori din Brașov, dintre cari unii s'au ilustrat ca susținători ai literaturii și ziariștii românești, inginerul Constantin Orghidan a căutat să nu desmintă tradiția familiară și a contribuit prin munca sa neobosită, chibzuită și inteligentă la propășirea industriei și a comerțului nostru, iar prin mijloacele bănești de cari dispunea la încurajarea literaturii și a științei și la ajutorarea tineretului.

Mare creiator și organizator de întreprinderi industriale a avut în viață numeroase satisfacții morale și materiale, dar principala lui pasiune a fost numismatica. Această îndeletnicire științifică îi procura, după orele de muncă continuă și încordată, distracții și satisfacții sufletești sublime, cari îi odihneau spiritul, îi destindeau nervii și îl transportau în lumile pierdute din trecut.

Pasiunea pentru numismatică l-a îndemnat să-și formeze o

MONETE DE ARAMĂ DELA MIRCEA CEL BĂTRÂN?

Cu prilejul unei comunicări mai vechi 1), ținute la Societatea Numismatică Română, comunicare în care am încercat să stabilim criteriile pe temeiul cărora s'ar putea clasifica monetele lui Mircea cel Bătrân, ni s'a atras atenția 2) asupra existenței unor piese de aramă, emise de voievodul valah, ce nu fuseseră menționate de noi în cadrul expunerii de atunci.

În ședința următoare 3), aducând în discuție problema monetizării aramei sub Mircea, am căutat să arătăm că în realitate, este vorba de punerea în circulație a unor piese de mărimea și tipul ducaților munteni de argint, obișnuiți, dar fabricate dintr'un aliaj mult inferior, în care arama predomină, și că în niciun caz nu se poate susține că ne aflăm în fața unor emisiuni regulate de monedă divizionară de aramă.

De curând însă, într'o prea frumoasă monografie închinată lui Mircea și datorită d-lui prof. P. P. Panaitescu 4), s'a susținut din nou apariția banilor de aramă în circulația monetară a Țării Românești, reformă ce se atribuie viteazului domn. Cum chestiunea e prea interesantă, pentru a putea fi trecută sub tăcere, am socotit cu cale să o reluăm și să o desbatem încă odată, în speranța de a-i găsi o deslegare definitivă.

În tot lungul cercetărilor noastre, ce au avut ca obiect monetele românești, nu am întâlnit până acum decât două piese de aramă, purtând numele lui Mircea, amândouă de tipul comun: un exemplar, cândva, în colecția Muzeului Școlii Normale Ștefan Velovan din Craiova, cu legenda slavă și siglele K/K; iar al doilea la Academia Română, tot cu legenda slavă și siglele X/M. Un alt exemplar, acesta însă cu legenda latină și siglele II/II, a fost descris de d-l prof. Moșil înainte de celălalt războiu; făcea parte atunci tot din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române, colecție ce a fost evacuată la Moscova 5). Câteva piese — nu știm câte, nu le-am văzut niciodată 6), — se găsesc în colecția Muzeului Municipal. Altele nu mai cunoaștem. 7).

Care era rostul acestor piese? Trebuie să credem oare că ele reprezintă moneda divizionară, cea mai mărunță din sistemul monetar al lui Mircea? Cu alte cuvinte, apariția lor înseamnă o adevărată inovație economică, o reformă monetară încercată de

Mircea? Sau se datorește mai degrabă unei alterări, voite sau accidentale, a aliajului din care se băteau ducații obișnuiți, de argint? E ceea ce vom căuta să stabilim, în cele ce urmează.

În lucrarea amintită mai sus, d-l prof. Panaitescu admite fără nicio rezervă ipoteza unor emisiuni legale, regulate, de monedă divizionară de aramă. Într'adevăr, iată ce spune D-sa:

«Dar pe când predecesorii lui Mircea au bătut numai ducați de argint adică o monedă de o valoare mare, Mircea a bătut și o monedă divizionară, *banul* de aramă, denumit astfel după dinarul banal emis de banul Sloveniei.» 8)

În sprijinul acestei ipoteze, ar părea să se înscrie câteva documente, rămase dela Mircea, prin care Domnul dăruiește, iar mai târziu întărește Mănăstirii Tismana-Gorj dreptul de a lua zeciuală dela carele de minereu de aramă, ce se scotea din minele dela Bratilov, lângă Baia de Aramă, în jud. Mehedinți. Probabil, exploatarea acestui metal, începută sub Mircea 9), era destul de intensă odinioară, de vreme ce ea face obiectul unei danii domnești. 10)

Cu mult mai numeroase sunt însă argumentele ce pledează împotriva unor emisiuni legale de piese de aramă. Să le înșirăm pe rând.

Mai întâi, este interesant de remarcat că arama nu a fost monetizată niciodată în Muntenia, nici înainte, nici după Mircea, atâta vreme cât monetăria domnească a funcționat regulat. Abia târziu de tot, sub domnia lui Mihail Radu — mai precis, la 1658 —, apar cele dintâi monede muntene de aramă. 11). În această privință, sistemul monetar valah, îmbrățișând un monomentalism cu adevărat tradițional, se deosebește mult de cel folosit în Moldova, unde, încă dela întemeierea monetăriei, începând deci cu Petru Mușat, alături de monedele de argint, groșii și jumătățile lor, se emit continuu și piese mărunte de aramă, anepigrafe. 12). În Muntenia, cele mai mici piese, tot anepigrafe, *banii*, sunt întotdeauna de argint, ca și unitatea monetară, *ducatul*. Așa stau lucrurile sub Vlaicu Vodă și tot așa sub urmașii lui: Radu I, Dan I și Mircea. 13).

Să admitem totuși că Mircea a făcut excepție și că el, pentru prima oară, monetizează arama, spre a ușura tranșacțiile mărunte ale traiului de atunci. În acest caz, nu se vede de ce documentele ce ne-au rămas dela el nu pomenesc deloc existența banilor de aramă. Din compararea celor două redacțiuni, slavă și latină, ale

privilegiului acordat negustorilor brașoveni în 1413, reiese că trei bani erau echivalenți cu doi dinari sau doi ducați 14). Această relație ne arată în mod evident că banul nu putea fi decât moneta mărunță anepigrafă de *argint*, căci, dacă ar fi vorba de piesele de aramă, de o valoare mult mai redusă, e clar că ar fi trebuit un număr mai mare, pentru a echivala un ducat.

Apoi, dacă Mircea ar fi luat hotărîrea să emită monete de aramă, e de neînțeles de ce nu a ales pentru ele un tip nou și s'a oprit la unul monetizat de mult în argint. Intr'adevăr, după cum am mai spus 15), piesele de care ne ocupăm sunt de tipul comun, tradițional, al ducăților munteni de argint. Ori Mircea, care a întrebuițat atâtea tipuri monetare, nu ar fi recurs niciodată la acest procedeu — de a bate monetă de aramă asemănătoare în totul, ca înfățișare, celei de argint — mai cu seamă că ar fi săvârșit, în chipul acesta, și o gravă abatere dela principiile economiei monetare. Dealtfel, aceasta și este rațiunea ce impune alegerea de tipuri deosebite pentru fiecare valoare dintr'un sistem monetar; se împiedecă astfel confuzia ce s'ar face între monete de valoare diferită, înlăturându-se paguba pe care ar suporta-o toată lumea.

Un ultim cuvânt împotriva ipotezei emisiunilor regulate de monete de aramă: excesiva lor raritate. S'au găsit atâtea tezaure cu monete dela Mircea — unul la Turnu Severin, altul la Bădila, două din Muntenia, publicate de Réthy, altul la Constanța 16) — în care se întâlnesc uneori piese anepigrafe, *bani de argint*, dar monete de aramă, în afară de cele citate mai sus, nu au mai apărut nicăeri, pe cât știm. Raritatea aceasta nu e deloc explicabilă, în ipoteza unei emisiuni constante.

Credința noastră este că aceste piese trebuie socotite ca reprezentând o sporadică emisiune fiduciară. În momentul când au fost puse în circulație, ele treceau, desigur, drept monete de argint, *ducați*, cu care se asemănau și ca tip, și ca dimensiuni — același diametru, aceeași greutate. O analiză mai amănunțită a lor ar trăda, poate, prezența unor urme de argint, fie în compoziția aliajului — ceea ce ni se pare mai plauzibil, pentru epoca lui Mircea — fie pe suprafața monetei — reminiscențe slabe ale încercării de a o spoii cu metal prețios.

Cercetând mai de aproape împrejurările în care a domnit Mircea, ipoteza aceasta apare mult întărită. Către sfârșitul vieții, în urma strălucitelor biruințe repurtate împotriva Turcilor, mulțumită atât vitejiei, cât și cuminenției sale, în țara întreagă e întro-

nată liniștea și buna stare economică. E vremea când, pe plan politic, Mircea schimbă după plac sultanii în scaunul temutului Baiazid. Pe plan economic, se deschid noi drumuri pentru comerțul cu străinătatea: acum, pătrund în țară neguțătorii lioveni, aducând mărfuri multe și bogate. Sporesc tranacțiile comerciale, silind bănăria să emită din ce în ce mai mari cantități de monetă.

Argintul însă era destul de rar în Muntenia. Privilegiul din 1409, acordat negustorilor din Lemberg, interzice formal exportul acestui metal prețios. 17). In fața nevoii de a pune în circulație suficient numerar, e ușor de înțeles de ce meșterii bănari au început să altereze treptat titlul monetelor, adăogând mereu mai multă aramă în aliajul din care se băteau ducății domnești. Așa se explică de ce monetele de aramă cunoscute nu diferă cu nimic, nici ca tip, nici sub raportul dimensiunilor și nici măcar ca sigle de ducății adevărați, de argint bun, ai lui Mircea.

Dealtfel, însuși d-l prof. Panaitescu, vorbind despre exploatarea aramei din munții olteni, susține că ea «se resimte și la baterea monetelor, cari, la sfârșitul domniei lui Mircea, de unde fuseseră până acum de argint curat, sunt bătute dintr'un amestec de argint cu aramă, în care aceasta predomină» 18). Din argint curat nu au fost bătute niciodată monetele muntene, întotdeauna au avut un procent, mai mic sau mai mare, de metal neprețios, în general de aramă. Sigur este însă că sub Mircea și mai ales spre sfârșitul domniei sale, procentul acesta crește considerabil, din motivele expuse.

Cum se vede deci, pretinsele monete divizionare de aramă ce poartă numele lui Mircea sunt în realitate tot vechii ducăți munteni, al căror titlu scăzuse cu vremea foarte mult, până la a le da aspectul unor piese de aramă curată. Asemenea piese sunt însă foarte rari. In mod obișnuit, se vede că moneta e totuși de argint, dintr'un argint foarte slab, cu pronunțate reflexe roșiatice, dar, încă odată, nici vorbă nu poate fi de emiterea unei monete distincte, divizionare, de aramă. In această privință, argumentele de ordin atât numismatic, cât și politic sau economic, sunt de acord.

N O T E

1. Ședința Societății Numismatice Române din 24 Mai 1942.
 2. De către D-l Dinu V. Rosetti.
 3. La 14 Iunie 1942.
 4. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944.
 5. C. Moisil, Academia Română, *Cabinetul Numismatic*, Creșterea colecțiilor, 1911, Nr. 68.
 6. Deținem informația aceasta tot dela D-l Dinu Rosetti.
 7. Intr'o descriere mai amplă, monetele de aramă dela Mircea cunoscute până acum se prezintă astfel:
 - a) Av. *MERCZAED:D: MVRCA. Scut despicat, în I-iul cartier fasciat, în al II-lea sigla II.
Rs. *MERCZ/AED:DI. Coif în profil spre dreapta, deasupra lui, acvila cu aripile strânse și capul spre stânga. În câmpul drept II.
BR. 13,5 mm. 0.290 gr. Colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române. C. Moisil. op. cit., Nr. 68.
 - b) Av.... IΩMϙ ∘ Scut despicat, în I-ul cartier fasciat, în al II-lea K.
Rs. *IΩ..... Ca mai sus, dar în câmpul drept K.
AE. 13 mm. Cabinetul Numismatic al Academiei Române.
 - c) Av. *IΩM.... θEO între două cercuri perlate. Scut despicat ca mai sus, în al II-lea cartier)X(.
Rs. *IΩMP..../..... Cerc perlat exterior. Ca mai sus, dar în câmpul drept M.
AE? 13 mm. Patină verde, mai ales pe revers, moneta pare a fi de aramă.
Colecția Muzeului Școlii Normale Ștefan Velovan din Craiova.
 8. P. P. Panaitescu, op. cit., pag. 82.
 9. Ibidem, pag. 91.
 10. Vezi și P. P. Panaitescu, *Minele de aramă ale lui Mircea*, în *Revista Istorică Română*, VII, 1937, p. 258—267.
 11. Încă și monetele lui Mihail Radu sunt ușor argintate, ceea ce ne-ar face să bănuim că treceau drept piese de argint când au fost emise.
 12. C. Moisil, *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj 1924; E. Fischer, *Beitrag zur Münzkunde des Fürstenthumes Moldau*, în *Jahrbuch des Bukowines Landes-Museums*, Cernăuți, 1901.
- Un fenomen asemănător de depreciere monetară se întâmplă și în Moldova: alături de groșii de argint, apar uneori groși de bilon sau de aramă, având aceleași caracteristici, sub raportul tipului monetar sau al dimensiunilor, ca și piesa normală, de argint. Mai curios e un fapt ce se petrece pe vremea lui Alexandru cel Bun, dela care se cunosc monete anepigrafe atât de aramă, cât și de argint. Ar fi greu de spus dacă, și

în cazul acesta, moneda de aramă trecea tot drept piesă de argint sau exista între ele o relație de valoare necunoscută nouă.

13. Este cu totul inexactă afirmația D-lui prof. Panaitescu că Mircea introduce, el cel dintâi, moneda divizionară în circulația Țării Românești, alături de ducat. Încă de pe vremea lui Vlaicu Vodă se bat bani mărunți anepigrafi, de argint. Emisiunea lor va fi continuată sub Radu I și Dan I, dela care se cunosc în mod cert astfel de piese. Păștrând tradiția creată de predecesorii săi, va bate și Mircea câteva serii de «bani», de argint, tot anepigrafi. Aceasta e cea din urmă (*și nu cea dintâi*) emisiune de monedă divizionară în istoria monetăriei muntene; urmașii lui Mircea, cu excepția lui Radu Vodă de mai târziu, vor pune în circulație numai ducați. Vezi, pentru banii lui Vladislav-Vlaicu și ai lui Radu I, Const. Moisil, Probleme de Numismatică românească, Monete mărunte din veacul al XIV-lea, în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III Tom. XXII Mem. 10; pentru banii lui Dan I, a se vedea: Magnum Etymologicum Romaniae, Tabla A, III (un al doilea exemplar, cunoscut până astăzi, în colecția noastră); iar pentru banii lui Mircea, a se vedea: Const. Moisil, Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân, Bul. Soc. Num. Rom. An. XX, Nr. 20, 1913.

14. C. Moisil. *Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân*, Bul. Soc. Num. Rom. An. XX, Nr. 20, 1913, pag. 9 (a extrasului).

15. V. supra. V. și nota 7.

16. Pentru tezaurele publicate de Réthy și cel dela Bădila, vezi: C. Moisil, *Op. cit.*, p. 10, 11, 12; tezaurul dela Turnu Severin: C. Moisil, comunicare la Soc. Num. Rom., în *Cronica Numismatică Română și Arheologică* An. VII, Nr. 67—68, 1927; tezaurul dela Constanța: C. Moisil, comunicare la Soc. Num. Rom. în ședința din

17. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, p. 103.

18. *Ibidem*, p. 91.